VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
MENŲ FAKULTETAS
ŠIUOLAIKINIŲ MENŲ KATEDRA
Pijus Bastys

DOKUMENTAVIMO PRINCIPŲ TAIKYMAS VIDEOFILMAS „VAIKYSTĖ SIBIRO TREMTYJE“

Baigiamasis bakalauro darbas
Naujųjų medijų meno studijų programa, valstybinis kodas 6121PX034
šiuolaikinių menu studijų kryptis

Vadovas: Prof. Dr. Rimantas Plungė …...……
(Mokslo laipsnis ir pedagoginis vardas, vardas, pavardė) (parašas) (data)

Apginta: Prof. Dr. Jurgita Staniškytė .....

(Fakulteto dekanė, vardas, pavardė) (parašas)

Kaunas, 2022

TURINYS

ĮVADAS **7**

KAS YRA DOKUMENTINIS FILMAS **9**

Dokumentinio filmo istorija *9*

Dokumentinio filmo žanrai *10*

VIDEOMENO KALBOS IR TRUMPAMETRAŽINIO DOKUMENTINIO FILMO RYŠYS **12**

Dokumentinio filmo režisūros ir vaizdavimo ypatumai *12*

Dokumentinio videomeno kalba ir ypatumai *13*

SOVIETINĖS TREMTIES VAIKŲ SOCIOPSICHOLOGIJA KAIP REIŠKINYS DOKUMENTINIUOSE FILMUOSE **16**

Vaikų tremties sosiopsichologijos suvokimas ir samprata *16*

Vaikų ir suaugusiųjų trumpametražiniai filmai tremties tema Lietuvoje *17*

Trumpametražiniai filmai kitose tremtį patyrusiose valstybėse *19*

KŪRYBINIS PROJEKTAS KŪRYBINIS DOKUMENTINIS VIDEOFILMAS TREMTIES TEMA " VAIKYSTĖ SIBIRO TREMTYJE" **22**

IŠVADOS **24**

LITERATŪROS SĄRAŠAS **25**

Pijus Bastys. DOKUMENTAVIMO PRINCIPŲ TAIKYMAS. VIDEOFILMAS „VAIKYSTĖ SIBIRO TREMTYJE“ Naujųjų medijų meno baigiamasis darbas / Darbo vadovas Rimantas Plungė / Vytauto Didžiojo universitetas, menų fakultetas, šiuolaikinių menų katedra. – Kaunas, 2022

SANTRAUKA

Bakalauro darbas susideda iš dviejų dalių: teorinės ir praktinės. Teorinėje dalyje yra analizuojama dokumentinio filmo atsiradimo istorija, filmo ir videomeno kalbų ryšys, sovietinės tremties sociopsichologinis fenomenas. Praktinis kūrybinis darbas yra trumpametražinis dokumentinis filmas tremties tema „Vaikystė Sibiro tremtyje“.

Teorinės dalies esmė yra išsiaiškinti dokumentinio kino ypatumus, kada yra turinys perduodamas vaizdiniu informaciniu formatu.

Bakalauro darbo praktinėje dalyje, trupametražiniame filme „ Vaikystė Sibiro tremtyje“, yra analizuojamos vaikų socialinės, fizinės patirtys, su kuriomis jie susidūrė.

Tremties tema labai aktuali Lietuvos istorijai, mums ir mūsų vaikų kartoms dėl patirtų asmeninių išgyvenimų. Tremtis, kaip istorinis reiškinys, ilgą laiką buvo nežinomas Lietuvos istorijos faktas, kadangi trėmimai buvo slepiami, nutylimi ir apie juos praktiškai buvo kalbama tik siaurame šeimos rate. Šis istorijos tarpsnis oficialiosios valdžios sovietmečiu buvo ypatingai ignoruojamas, tačiau jos nepamiršo tremtiniai, išgyvenę savo gimtosios šalies netektį. Šiandien apie tai kalbama atvirai ir gana daug, nors prasidėjus atgimimui, tremties faktai šokiruodavo daugelį.

Tremties tema dokumentiniuose videofilmuose gvildenama dėl kelių aspektų: dėl Lietuvos istorijos ir dėl asmeninių atskirų individų istorijų. Taip siekiama giliau atskleisti sovietinės tremties fenomeną ir artimiau supažindinti su autentiška medžiaga, aktualia Lietuvos istorijai dėl patirtų asmeninių išgyvenimų. Svarbu suprasti, ką tokia skaudi gyvenimiška patirtis suteikė dar išlikusiems „gyvosios“ istorijos liudytojams. Yra analizuojama, kaip žmonės jautėsi, grįžę iš tremties vietų, koks aplinkinių požiūris į juos ir jų praeitį. Šią temą menininkai skirtingai supranta ir savaip interpretuoja, ieškodami sau būdingų istorijos vizualizavimo metodų.

Praktinės bakalauro darbo dalies tikslas - sukurti kūrybinį dokumentinį trupametražinį videofilmą, kuriame atsispindėtų vaikų tremties reiškinys.

Dokumentinis filmas – tai faktais paremtas filmas apie realius žmones ir įvykius.

Trumpametražis filmas– techninis terminas kilęs iš Šiaurės Amerikos filmų industrijos kino eros pradžioje. Terminas dažniausiai apibūdina filmus, kurie Amerikos žemyne yra tarp 20 ir 40 minučių, o Europoje, Lotynų Amerikoje ir Australijoje paprastai priskiriami ne ilgesni nei 15 minučių filmai.

Žanras - teorijoje nusako filmo pasakojimo būdo elementų panašumus.

Videomenas - medijų meno rūšis, grįsta technine raiškos priemone – vaizdo įrašu.

Tremtis, **ištrėmimas** – asmens ar tam tikros kategorijos asmenų išvarymas į kitą šalį arba kitą vietovę, draudžiant sugrįžti arba gresiant įkalinimo ir mirties bausmei grįžimo atveju. Užsieniečių ištrėmimas paprastai vadinamas deportacija.

Pijus Bastys. The use of documentation principles. Short documentary film „Childhood in Siberian exile“ New Media Art bachelors thesis / Work manager Rimantas Plungė / Vytautas Magnus University, Faculty of Arts , department of contemporary art. – Kaunas, 2022

SUMMARY

This bachelor's thesis consists of two parts: theoretical and practical. The theoretical part analyzes the history of the emergence of documentary film, the relationship between film and video art languages, the sociopsychological phenomenon of Soviet exile. The practical creative work is a short documentary on the theme of exile "Childhood in Exile in Siberia".

The essence of the theoretical part is to find out the peculiarities of documentary cinema, when the content is transmitted in a visual information format.

The practical part of the bachelor's thesis, the short film "Childhood in Exile in Siberia", analyzes the children's social and physical experiences which they encountered while in exile.

The topic of exile is very relevant to the history of Lithuania, to us and our generations of children due to the personal experiences they have had. Exile, a historical phenomenon, has long been an unknown fact in the history of Lithuania, as deportations have been hidden, silenced and discussed only in a narrow family circle. This period of history was especially ignored during the Soviet era of official rule, but it was not forgotten by the deportees who survived the loss of their homeland. There is a lot of discussions about it today, although at the beginning of the Lithuania independence, the facts of the deportation were quite shocking.

The topic of exile is explored in documentary videos on several aspects: for the history of Lithuania and personal stories of individuals. The aim is to reveal the phenomenon of Soviet exile and to acknowledge authentic, relevant to Lithuania‘s history personal experiences from deported people. It is important to understand what such a painful life experience has given to the surviving witnesses of "living" history. It is analyzed how people felt returning from places of exile, what was the view of those around them about them and their past. Artists understand this theme and interpret it in their own way, looking for their own methods of visualization.

The aim of the practical part of the bachelor's thesis - create a short creative documentary film that would reflect the phenomenon of deportation of children.

Documentary - a fact-based film about real people and events.

Short film - a technical term that originated in the North American film industry at the beginning of the film era. The term most commonly describes films that are between 20 - 40 minutes on the American continent, and films that are no longer than 15 minutes are considered short in Europe, Latin America, and Australia.

Genre – in theory, it describes the similarities of the elements of the film's narrative style.

Video art - a type of media art based on a technical means of expression - video.

Exile, deportation - the expulsion of a person or a certain category of people to another country or another place, with the prohibition to return or threatened with return and imprisonment in the event of return. The exile of foreigners is commonly referred to as deportation.

ĮVADAS

Įvairiuose žinynuose pateikiamos skirtingos dokumentinio kino definicijos, tačiau pastebima viena jas vienijanti tendencija – žanro santykis su tikrovės reprezentavimu. Lietuvių kalbos žodyne sąvoka „dokumentinis“ apibrėžiama kaip vaizdinė medžiaga ar filmas, rodantis tikrus faktus, įvykius. Pats žodis „dokumentinis“ kildinamas iš sąvokos „dokumentas“, o sąvoka „dokumentas“ - kilusi iš lotyniško žodžio „documentum“ ir apibrėžiama kaip rašytinis kažko įrodymas, aktas, raštas, kūrinys, turintis istorinės reikšmės. O štai enciklopedijoje Britannica pateiktame apibrėžime pagrindine dokumentikos charakteristika taip pat laikomas faktualumas: dokumentinis filmas – tai faktais paremtas filmas apie realius žmones ir įvykius. Dažnos mokslinės temos ar naudojama žurnalistinio ar socialinio komentaro forma gali būti propagandos ar asmeninės išraiškos priemonė. Taigi, turint tokius apibrėžimus, galima tvirtinti, kad dokumentinio kino žanrui labai svarbus tiesos, tikrumo momentas.

Tarp netikrumo ir dokumentinio kino yra „tikro pasaulio“ perteikimas, jo suvokimas, kuris daugiausiai yra aiškinamas žiūrovo. „Tikro pasaulio“ suvokimą lemia ne tik tai, kas parodoma žiūrovui (filmo turinys) - čia jau yra būtina ir pačios asmenybės vizualinės kalbos suvokimo patirtis. Žiūrovas turi savo „pasaulio“ paaiškinimą, kuris tampa atspirties tašku „pasaulio“ aiškinimui, pateikiamam dokumentiniame filme. Dokumentiniame filme vyrauja du „pasaulio“ suvokimo etapai, t. y. režisieriaus paaiškinimas, kuris pasaulį paverčia į vaizdo ir garso aiškinimą, ir antra - kaip šią sampratą aiškina žiūrovas. Dokumentinių filmų kūrėjai turi skirtingų būdų priartėti prie realybės autentiškumo. Vienų jų tikslas - parodyti tikrovę kaip visiškai teisingą ir „nefiltruotą“, o kitų - visiškai laisvai ir nevaržomi naudoti eksperimentinius metodus, pavyzdžiui, archyvinę filmuotą ar fotografuotą medžiagą. Interviu su istorikais animuoja ir taip suteikia daugiaprasmiškumą dokumentiniame kine pateikiamai realybei.

XX a. pradžios realybė karas, genocidas, tremtis paveikė ne tik tiesiogiai tame reiškinyje dalyvaujančius žmones, bet ir dokumentikus, kurie šiuos faktus bandė įamžinti ir palikti ateities kartoms dokumentiniuose filmuose. Tačiau tuo metu labai populiari buvo propagandinio kino dokumentika, kuri dažnai iškreipdavo faktus pagal to laikmečio valdžios įtaką.

Šiandien mes, pasiremdami amžininkų pasakojimais, galime išsiaiškinti Lietuvos istorijos laikotarpį, kada prasidėjo tremtis, kas ją įtakojo, kiek laiko truko ir kokias pasekmes paliko ateities kartoms. Nevaržomi cenzūrų įtakų, galime dokumentuoti ir medžiagą perkelti į dokumentinį filmą.

Temos naujumas ir aktualumas. Jeigu kalbame apie valstybės istoriją, negalime nekalbėti apie tremtį, kuri tarsi suaugusi su sovietine Lietuvos istorija. Tremties istorinis laikotarpis ilgus metus buvo slepiamas ir nutylėtas. Tik prasidėjus Atgimimui Lietuvoje, buvo atskleistas šis istorijos puslapis. Dalis patyrusių ir išgyvenusių tremtį, ją prisimena, kaip savo vaikystę tolimoje Šiaurėje. Taigi mums yra prasmė skubėti įamžinti istoriją, kol dar yra gyvi liudininkai, kol jų patirtys, išgyvenimai „ nepaliko“ mūsų neišgirsti.

Šią temą pasirinkau ne vien dėl jos aktualumo Lietuvos istorijai, ateities kartoms, bet ir todėl, kad tai susiję su mano šeima. Tai dalis ir mano senelio asmeninės istorijos, kurią norėčiau įamžinti.

Norint tremties istoriją įamžinti dokumentiniame filme, būtina atskleisti ir pačio dokumentinio filmo atsiradimą, istoriją ir šio žanro pritaikymą savo darbe.

Darbo objektas - kūrybinis dokumentinis videofilmas.

Darbo tikslas - sukurti trupametražinį dokumentinį filmą, taikant šiuolaikines dokumentavimo strategijas, remiantis gyvų liudininkų pasakojimais ir prisiminimais.

Problema – tremties, kaip istorinio ir socialinio reiškinio, vizualizavimas.

Darbo uždaviniai:

1) atlikti dokumentinio filmo fenomeno istorijos analizę;
2) atlikti videomeno kalbos ir trumpametražinio filmo ryšio analizę;
3) atlikti lietuvių tremties sociopsichologinę ir lyginamąją apžvalgą;
4) atlikti žodinės ir vaizdinės informacijos surinkimą ir perteikimą pasirinktame vaizdo formate.

Tyrimo metodas - analizuojant bakalauro darbo temą, jos problematiką, naudojama teksto analizė ir interpretacija, kūrybinės naujųjų medijų vizualizacijos formos.

Darbo struktūra:

- santrauka, kuri pateikiama lietuvių ir anglų kalba;
- įvadas, kuriame aptariamas darbo tikslas, probleminis darbo laukas, uždaviniai ir objektas;
- teorinė darbo dalis, sudaryta iš trijų skyrių, kurie yra skirstomi į smulkesnius poskyrius;
- praktinio darbo aptarimas;
- darbo pabaiga, kur yra pateikiamos išvados ir diplominio darbo metu naudotos literatūros sąrašas.

KAS YRA DOKUMENTINIS FILMAS

Dokumentinio filmo istorija

Dokumentinis kinas – kino meno rūšis, vaizduojanti tikrus faktus, įvykius, žmones. Bilas Nicholsas dokumentinį filmą apibūdino kaip „kino kūrimo“ praktiką, kinematografinę tradiciją ir auditorijos priėmimo būdą, praktiškai be aiškių ribų“.

Ankstyvieji dokumentiniai filmai, iš pradžių vadinami „aktualiais filmais”, trunka vieną minutę ar netgi mažiau. Laikui bėgant, dokumentiniai filmai tapo ilgesni ir aprėpė platesnę auditoriją. Dokumentiniai filmai visada buvo informacijos šaltiniais, dažniausiai naudojami mokymų tikslais. Dokumentinių filmų kūrėjai visada buvo atsakingi už pateiktos informacijos teisingumą, aktualumą ir išliekamąją vertę.

Žodį „dokumentika“ sugalvojo škotų dokumentinių filmų kūrėjas Johnas Griersonas, recenzuodamas Roberto Flaherty filmą „ Moana“ (1926).

Johno Griersono dokumentikos principai buvo tokie, kad kino potencialas, skirtas stebėti gyvenimą gali būti išnaudotas naujoje meno formoje, kad „originalus” aktorius ir „originali” scena yra geriau ir prieinamiau žiūrovui, nei suvaidinti ar sukurti personažai. Šiuo atžvilgiu Griersono dokumentikos apibrėžimas kaip „kūrybinis tikrovės traktavimas“, sulaukė tam tikro pritarimo, nes ši pozicija prieštaravo sovietinio kino kūrėjams.

Ankstyvajame filme, sukurtame iki 1900 m., vyravo įvykio rodymo naujovė. Tai buvo vieno kadro akimirkos, užfiksuotos filme: traukinys įvažiuojantis į stotį, valties prieplauka ar gamyklos darbuotojai, išeinantys iš darbo. Šie trumpametražiai filmai buvo vadinami „aktualumo“ filmais.

Filmai, kuriuose rodoma daug žmonių (pavyzdžiui, darbininkai, išeinantys iš gamyklos), dažnai buvo kuriami komerciniais sumetimais: filmuojami žmonės nekantraudavo už atlygį pamatyti juos rodantį filmą.Vienas žymiausių filmų „Corbett-Fitzsimmons Figt” truko daugiau nei pusantros valandos. 1896 m. gegužę Boleslovas Matuševskis savo sukurtame filme užfiksavo keletą chirurginių operacijų Varšuvos ir Sankt Peterburgo ligoninėse.

Nuo 1900-ųjų iki 1920-ųjų labai populiarūs tapo filmai apie keliones. Menininkai jiems kurti dažnai pasirinkdavo vaizdingas vietas, tokias, kaip vietinių Amerikos indėnų gyvenamąsias teritorijas, Balio salą. Šiuo laikotarpiu buvo sukurtas ir Franko Hurley vaidybinis dokumentinis filmas „Pietūs” (1919) apie imperatoriškąją Antarkties ekspediciją.

Po 1920 metų prasidėjo dokumentinio filmo romantizmo epocha. Šiuo laikotarpiu buvo nufilmuota daugybė surežisuotų romantiškų filmų. Robertas J. Flaherty per šį laikotarpį nufilmavo daugybę surežisuotų romantiškų filmų, dažnai rodomų, kaip jo subjektai būtų gyvenę prieš 100 metų, o ne kaip jie gyveno filmo kūrimo laikotarpiu.

Dokumentiniame filme išlieka svarbi kino kronikos tradicija, kuri dažniausiai buvo susijusi jau su įvykusių įvykių atkūrimu, o ne bandymais nukreipti įvykius taip, kaip jie vyksta. Pavyzdžiui, didžioji dalis mūšio kadrų iš XX a. pradžios buvo surežisuoti, operatoriai paprastai atvykdavo į tam tikrą vietą, t.y. į vietą po didelio mūšio, ir iš naujo suvaidindavo scenas, kad jas galima būtų nufilmuoti.

1930-1940-aisiais prasideda propagandinio kino dokumentikos era. Pagrindinis jos tikslas yra įtikinti auditoriją, turint aiškų propagandinį tikslą. Vienas garsiausių to laiko filmų yra Leni Riefenstahl filmas „Valios triumfas"(1935), sukurtas pagal Adolfo Hitlerio užsakymą apie nacių partijos kongresą.

1950-1980-ųjų dokumentinis filmas yra siejamas su aukštesnėmis technologijomis, fotoaparatais, rankinėmis vaizdo kameromis ir garso įrašymo technika. Šiuo metu dokumentinis kinas dažnai buvo suvokiamas, kaip politinis ginklas.

Šiuolaikinė dokumentika siūlo išsamią sparčiai besiplečiančio dokumentinio kino, televizijos, vaizdo įrašų ir naujųjų medijų apžvalgą. Originalių esė rinkiniai apima naujas skaitmeninės eros formas, populiarius žanrus ir naujoviškus metodus.

Antologijoje išryškinami geografiškai ir temiškai įvairūs dokumentikos pavyzdžiai, kurie per pastaruosius tris dešimtmečius praplėtė negrožinio kino apimtį ir jo poveikį, kas patraukė pasaulinės auditorijos dėmesį. Jame taip pat nagrinėjama šiandieninė dokumentikos patirtis su kintančia gamybos, bendradarbiavimo, platinimo ir eksponavimo dinamika bei atnaujintomis politine ir kultūrine aktualijomis.

Dokumentinis filmas – meno rūšis, apibūdinanti realius įvykius. Dokumentinis filmas yra nefiktyvus kino filmas, skirtas dokumentuoti tikrovę, visų pirma mokymo, švietimo ir istorinių įrašų saugojimo tikslais.

Dokumentinio filmo žanrai

Filmų teorijoje **žanras** nurodo metodą, pagrįstą pasakojimo elementų, iš kurių statomi filmai, panašumais. Dauguma kino žanro teorijų paimta iš literatūros žanrų kritikos. Dėl to, kaip apibrėžti ar

kategorizuoti žanrą literatūros kontekste, kyla daug diskusijų. Be pagrindinio žanrų skirtumo tarp fikcijos ir dokumentikos, kino žanrai gali būti skirstomi keliais būdais.

Fikcijos žanro filmai paprastai skirstomi į kategorijas priklausomai nuo jų aplinkos temos, nuotaikos ar formato. Aplinka - tai vieta, kur vyksta veiksmas ir vystosi istorija. Temos formatas nusako, kokiu būdu filmas buvo nufilmuotas (pvz. anamorfiniu plačiaekraniu) arba atkūrimo būdą (pvz. 35mm, 16mm ar 8mm). Tikslinė auditorija – tai papildomas būdas filmų žanrų kategorizavimui. Kai kurie filmų teoretikai teigia, kad nei vienas formatas, nei tikslinė auditorija nėra filmų žanrai. Dokumentinių filmų žanrai yra svarbi kino istorijos dalis. Pats dokumentinio filmo kūrimas yra kinematografinis stilius, kilęs iš pirmųjų kino kūrimo dienų. Šis stilius liko vienu iš svarbiausių veiksnių, kuriant dokumentinį kiną. Yra šešios pagrindinės žanro kategorijos, į kurias galima įtraukti visus dokumentinius filmus:

- poetiniai dokumentiniai filmai, kurie pirmą kartą pradėti rodyti XX a.. Iš esmės juos apibūdina pats pavadinimas. Pagrindinis akcentas yra sutelkiamas į patirtį, vaizdus ir pasaulio rodymą žiūrovams, matantiems kitomis akimis. Abstraktus ir laisvas pasakojimas, kurio esmė sukurti jausmą, bet ne tiesą. Kino kūrėjams tai suteikia išsilaisvinimą, galimybę ekspermentuoti su visais kino kūrimo elementais („ Fata Morgana”, 1971, režisierius - Verneris Hercogas; „ Atrišti liežuviai”, 1989, režisierius - Marlonas Riggsas);
- epizodiniai dokumentiniai filmai – jie yra arčiausiai to, ką dauguma žmonių vadina „dokumentika” . Priešingai nei poetinė, aiškinamoji dokumentika siekia informuoti ir įtikinti, čia nėra dviprasmiškos ar poetinės retorikos („Pingvinų maršas”, 2005, režisierius - Lucas Jaugelas);
- stebėjimo dokumentiniai filmai, kurie siekia tiesiog stebėti mus supantį pasaulį. Šie filmai bando išreikšti visas problemos puses, leidžia žiūrovui pažinti svarbiausius rodomos temos momentus. Jie sukuria tikrovės ir tiesos esmę („Vienuolynas: Ponas Vigas ir vienuolė” 2006, režisierius - Pernile Rose Gronkjaer);
- dalyvaujantys dokumentiniai filmai, kurių pagrindinė esmė yra įtraukti filmo kūrėją į pasakojimą. Šis įtraukimas gali pasireikšti tuo, kad filmo kūrėjas užduoda klausimus ar užuominas iš už kadro („Paryžius dega“, 1990, režisierius - Jenie Livingstonas);
- refleksiniai dokumentiniai filmai, kurie yra panašūs į dalyvaujamuosius dokumentinius filmus, nes juose pats filmo kūrėjas dažnai įtraukiamas į filmą. Tačiau skirtingai nuo jo, čia

dauguma refleksyvios dokumentikos kūrėjų nesistengia tyrinėti temos visumos, bet sutelkia dėmesį į save ir filmo kūrimo veiksmą („Žmogus su kino kamera“, 1929, režisierė - Dziga Vertova);

- performatyvūs dokumentiniai filmai, kuriuose pagrindinis dėmesys yra skiriamas filmo kūrėjo dalyvavimui savo temoje, panaudojant jo asmeninę patirtį ar santykius su tema, kaip atspirties tašką tyrinėjant didesnes, subjektyvias tiesas apie politiką, istoriją ar žmonių grupes. Kino operatoriaus dažnai prašoma užfiksuoti dokumentinio kūrimo procesą, taip pat intymią filmuotą medžiagą, iliustruojančią tiesioginius ir dažnai asmeninius santykius tarp filmo kūrėjo ir subjekto. *„Supersize Me“* (2004), kurį sukūrė režisierius Morganas Spurlockas, dokumentuoja savo patirtį 30 dienų valgydamas tik „McDonald‘s“ greitąjį maistą, aprašydamas kūno problemas, sveikatos problemas ir po to vykusius gydytojo vizitus, bandydamas suabejoti garsiojo greitojo maisto restoranų tinkle parduodamu maistu.

Nepriklausomai nuo žanro dokumentiniai filmai kuriami, norint perteikti realius įvykius ir faktus.

VIDEOMENO KALBOS IR TRUMPAMETRAŽINIO DOKUMENTINIO FILMO RYŠYS

Dokumentinio filmo režisūros ir vaizdavimo ypatumai

Visuotinėje enciklopedijoje dokumentinio filmo samprata yra apibrėžiama taip ,,Dokumentinis kinas yra kino meno rūšis, filmai grindžiami tikrovės fiksavimu ir jos interpretavimu, vaizduojami realūs žmonės ir įvykiai, nufilmuota medžiaga montuojama pagal meninius, idėjinius ir kitus principus. Dokumentiniai filmai gali būti socialiniai, reportažiniai, psichologiniai, istoriniai, propagandiniai, filmai portretai ir kitokio pobūdžio“ (Visuotinė Lietuvių enciklopedija, 2004). Kituose šaltiniuose, pavyzdžiui, kaip enciklopedijoje Britannica, dokumentinis filmas apibrėžiamas kaip faktų visuma: „dokumentinis filmas – tai faktais paremtas filmas, apie realius žmones ir įvykius“.

Skirtingas požiūris apie dokumentinį filmą parodytas kino teorijos žinynuose. Manipuliacijos galimybę dokumentikoje prilyginama fikcijos režisūrai, teigiama, jog dokumentinis kinas - tai autoriaus požiūriu sudėliota medžiaga, kur įvykiai rikiuojami, atmetant nereikalingus fragmentus bei naudojant fragmentus, kurie paslepia realybės klastotę. Artimas rezultatas yra beletristika (Arijon 2001). Čia yra turima mintyje tai, kad tikrovė yra daugialypiška ir joje atsiranda

dar didesnės galimybės interpretacijai. Deja taip jau yra, kad daug žiniasklaidos teoretikų pripažįsta dokumentikoje vaizduojamos tikrovės reliatyvumą, pripažįstama, jog dokumentinėms ir vaidybinėms scenoms atskleisti naudojamos tos pačios kultūrinės bei techninės formos. Kuriant abiejų tipų pasakojimus, informacija pereina tą patį atrankos procesą, kuris formuoja istoriją, nepaisant teigimo, jog ji yra apie „tikrovę".

Taigi kurdamas savo trumpamertražinį dokumentinį filmą „Vaikystė Sibiro tremtyje" rėmiausi faktologiniu pagrindu, kai kuriuos faktus apibrėžiant meniniais intarpais, surežisuodamas esminius dalykus, kurie, mano nuomone, tremtinių pasakojimuose yra svarbiausi. Taip pat stengiausi atskleisti savo asmeninį požiūrį į tremties reiškinį.

Daugumoje apibrėžimų įvairiuose žurnalistiniuose kontekstuose dokumentinis filmas suprantamas kaip tikrovės vaizdavimas.

Dokumentinio videomeno kalba ir ypatumai

Dokumentinio kino apraiškų dažnai yra pastebima videomene. Videomeno pradininku Lietuvoje laikomas kaunietis Henrikas Gulbinas.

Videomeninikai dažnai, kurdami realistinę atmosferą, savo darbuose panaudoja dokumentinio kino kalbos modulius. „Dokumentalumas yra svarbus kino kūrinių aspektas ar savybė. Filmuojant vaizdus ir įrašant garsus, pokalbius ar monologus dokumentuojami tam tikri veiksmai, fiksuojamos herojų išreikštos mintys. Dokumentinė medžiaga tiek į kiną, tiek į videomeną. Abi šios meninės veiklos rūšys komunikuoja, perteikia informaciją sau įprastu būdu," - teigia Lietuvos menininkas Deimantas Narkevičius. Videomenininkai dažnai pasitelkia refleksyviosios dokumentikos rūšį, parodydami, kaip jau minėjau ankščiau, jog kinas nėra visiškas tikrovės fiksavimas, tikrovė yra transformuojama.

Lietuvos videomenininkai dažnai naudoja stebinčios dokumentikos rūšį, tokiu būdu jie labiau fiksuoja realybės faktus, minimaliai apdoroja vaizdinę medžiagą. Čia dažniausiai nebūna autoriaus komentarų, kadrai ilgi, garsas sinchroniškas vaizdui. Filmai yra monotoniški, kelia nuobodulį, tačiau tokia būtent ir yra stebėjimo strategija, kuri perteikiama neverbalinė komunikacija, o, gilinantis į vaizdinius portretus, atsiskleidžia socialinę kūrinio reikšmė. „Kasdieniai žmonių gyvenimo ir buitinės veiklos fragmentai vis labiau skverbiasi į autonomišką meno lauką. Pasak britų kultūros teoretiko Paulo Williso, vadinamasis simbolinis kasdienybės kūrybiškumas skleidžiasi

tuomet, kai meninė praktika įsiskverbia į kasdienių žmogiškųjų ritualų erdvę ir tampa jų dalimi“. Tai parodo, jog ir kasdieninėje aplinkoje yra galimybės kūrybai, paremtai filosofinėmis reikšmėmis.

Interaktyviosios dokumentikos strategijai yra būdinga, kai filmo turinį sudaro socialinių veikėjų komentarai ir atsakymai į autoriaus klausimus. Dažniausiai tai yra interviu grįstas dokumentikos pavyzdys. Pavyzdžiu galime laikyti Eglės Rakauskaitės videofilmą „Kitas kvėpavimas“, kuriame dominuoja interviu su pagyvenusiais žmonėmis, gyvenančiais Aliaskoje ir Lietuvoje.

Videomenas prisideda prie proceso, kuris vadinamas „ atminties kūrimu“. Jis vyksta, kai visuomenei priimtinoje kino istorijoje, kuri paverčiama pasakojimu, turi pradžią, vidurį ir pabaigą. Šioje istorijoje pasakotojas žiūrovams pasakoja istoriją, kurią nori parodyti su filmuotomis istorinėmis vietomis. Čia gali būti panaudotos kino kronikos, iškarpos, senesnė turima medžiaga, istorinės fotografijos.

Amerikiečių autorius, istorikas ir Kalifornijos technologijos instituto istorijos profesorius emeritas Robertas A. Rosenstone'as, pagrindinis tarptautinio masto mokslininkas greitai augančioje srityje, skirtoje istorijos ir vaizdinės žiniasklaidos santykiams tirti, išskiria keturias pagrindines istorinės dokumentikos sritis videomene:

- priešinimąsi istorijos progreso sampratai;
- žymių asmenų pakeitimą asmenimis, kurie istorijoje nėra kažkuo reikšmingi, kai pagrindinis vaidmuo skiriamas netgi masėms;
- linijinio pasakojimo vengimą, kai tarpusavyje konkuruojančios nuomonės virsta nuomonių koliažu;
- asmeninės ir kolektyvinės atminties tyrinėjimą.

Koliažinį vaizdą, galime pamatyti Artūro Railos filme „Kažko vis trūksta, kažko vis negana“ (2001-2003). Šiuo atveju menininkas irgi atsisako fabrikuoti naujus „originalius“ vaizdus ir dirba su vietiniais kino archyvais, filmuotais maždaug 1938–1948 m.m., t. y. tiesiogiai ar netiesiogiai reprezentuojančiais nepriklausomos Lietuvos, taip pat okupuotos nacistinės Vokietijos, o vėliau ir sovietinės armijos, kontekstuose. Akivaizdu, jog dauguma šių archyvų reprezentuoja „grynąją propagandą“, ypač kalbant apie dalis, filmuotas nacių ir sovietų okupacijos laikotarpiais. Šiame filme nėra jokių konkrečių istorinių faktų. Taigi Raila apgręžia kino archyvo medžiagą ir sujaukia įprastą istorijos – vienmatės propagandos – naratyvą, ne tiek atlikdamas techninį kadrų montavimo reversu triuką, tačiau apgręždamas vidinę (kino) ideologinio naratyvo konstravimo logiką. Archyvinė medžiaga rodoma chronologine istorine-linijine tvarka, tačiau priverčiama funkcionuoti pagal paprasto žmogaus ir, kas svarbiausia, amžininko istorijos matymo ir suvokimo klišę. Kalbant

istoriografijos terminais, Raila „išorinio pozityvizmo“ arba pagal propagandinės indoktrinacijos dėsnius formuojamą politinės istorijos rašymo sintaksę perkelia į subjektyvaus istorijos supratimo erdvę.

Deimanto Narkevičiaus filme „Legendos išsipildymas“ (1999) pasakojama viena autentiška istorija. Filmas pasakoja apie keturis su žydų istorija susijusius vietovaizdžius, visas dėmesys skiriamas vienam asmeniui. Filme nėra vieno pasakotojo, juo tampa rodomi keturi peizažai, kurie buvo filmuojami visą parą ir tik po kadrą kas minutę.

Giedrės Beinoriūtės dokumentinis-animacinis filmas, paremtas tikra režisierės senelių, išgyvenusių tremtį į Sibirą, gyvenimo istorija. Didelė dalis svarbiausių jos senelių gyvenimo įvykių yra užfiksuoti fotografijose. Viskas sukurta vizualiniu dokumentinio filmo pagrindu. Greta fotografijų filme naudojami dokumentiniai kino kronikos bei animacijos intarpai. „Kai buvau maža, bobutė daug pasakodavo apie savo gyvenimą. Ten būdavo ir baisių, ir nuotaikingų siužetų. Mama irgi yra pasakojusi apie Sibirą įstabiausių dalykų, tokių kaip, pvz., vieną naktį virš jų barako praskriejo kometa... Atsinešiau tas pasakas iš vaikystės. Dabar užaugau. Galėčiau ir su kitais pasidalinti“ (režisierė Giedrė Beinoriūtė). Įdomu tai, kad filme nerandame jokio ideologinio pagrindo, kuris paaiškintų tremties esmę.

„Sibiro testamentas“ (2008) - tai filmas, kuriame žodžiai konfliktuoja su vaizdais. Šis konfliktas sieja prisiminimus, žinojimą ir patirtį. Vaizdai nufilmuoti „super 8mm” kino juosta, archyviniai (apie 1960-1970-uosius) nežinomos sovietinės šeimos gyvenimo mirksniai užfiksuoti, ruošiantis Naujųjų metų šventei, disonuoja su užkadriniu balsu, pasakojančiu apie tremtį bei gyvenimą Sibiro dykynėje.

Videomeno filmai yra nevaržomi taisyklių, juose dvelkia minties, vaizdo ir žodžio laisvė.

Videomeno atstovai dažnai vaizduoja kasdienybę, nors realus vaizdas ir yra kasdienybės pasaulyje, jis yra perkuriamas ir reikalauja asmeninių žiūrovo pasimatymų, filosofinio požiūrio.

SOVIETINĖS TREMTIES VAIKŲ SOCIOPSICHOLOGIJA KAIP REIŠKINYS DOKUMENTINIUOSE FILMUOSE

Vaikų tremties sosiopsichologijos suvokimas ir samprata

Pati tremtis, kaip fenomenas, yra tyrinėjama, aprašoma, apie ją yra kuriami dokumentiniai ir meniniai filmai. Ją nagrinėja psichologai, istorikai, sociologai ir kitų sričių specialistai. Analizuojant Antano Maceinos straipsnį „Rezistencija prieš tremties dvasią“, išskiriami trys tremties tipai:

- izraeliškoji Abraomo tremtis;
- graikiškoji Odisėjo tremtis;
- sovietinė tremtis.

„Tremtiniai yra pasaulio sąžinė. Jie byloja jam ir teisia jį juo skaudžiau, juo ilgiau tremtis užtrunka ir juo daugiau tremtinių yra. Užtat reikia aštrinti šią sąžinę, kad ji bylotų, kad ji su savo likimu nesusitaikytų, neapsiprastų ir nenutiltų. Tremtinys visados turi jaustis esąs tremtinys. Jis niekad neturi virsti čiabuviu. Keleivinę tremtinio būseną jis turi prisiimti, kaip savo pašaukimą. Kraštai, kurie tremtinius priima, skatina juos įsilieti į naują gyvenimą, sutapti su naujomis aplinkybėmis, nurimti savyje ir virsti „naujais amerikiečiais“, „naujais kanadiečiais“, ar „naujais australais“. Tai yra pastangos negirdėti pasaulio sąžinės balso, ją užmigdant. Reikia spirtis prieš tokį užliūliavimą. Tremtiniškoji sąmonė amžinai turi likti gyva, nes tik ji vienintelė yra laidas, kad tremtiniai savai tautai nežlugs“ (A. Maceina).

Išsamiau norisi panagrinėti sovietinę tremtį, tai yra trečiąjį tremties tipą pagal Antaną Maceiną.

1941 metais birželio mėnesį SSRS valstybės saugumo komisaro Vsevolodo Merkulovo pavaduotojas Ivanas Serovas parengė direktyvą apskričių skyrių saugumo viršininkams, kaip organizuoti galutinę tremiamų žmonių apskaitą ir patį trėmimą. Turėjo būti tremiami tie, apie kuriuos buvo spėta sukaupti kokios nors „kompromituojančios medžiagos: kad jie dalyvavo Nepriklausomybės kovose, priklausė tautinėms partijoms, ėjo aukštas valstybines pareigas. Kadangi dauguma tremiamų žmonių gyveno kaimuose, atvykusios trėmimo vykdytojų operatyvinės grupės užmegzdavo ryšį su vietos aktyvistais ir nustatydavo tikslią ištremti numatytų šeimų gyvenamąją vietą. Grupei įsiveržus į tremiamųjų butus ir namus, jos vyresnysis pirmiausia pagal sąrašus patikrindavo šeimos sudėtį, paskui pradėdavo kratą „ginklams surasti“. Po kratos tremiamiesiems būdavo pareiškiama, kad vyriausybės nutarimu jie bus išvežti „į kitas Sovietų Sąjungos sritis“. Jeigu

kas nors mėgindavo bėgti, būdavo šaudoma be įspėjimo. Vienas svarbiausių trėmimo tikslų buvo aprūpinti Sibiro ir šiaurines SSRS sritis nemokama darbo jėga, todėl pagal I. Serovo instrukciją tremtiniams buvo leidžiama pasiimti ne daugiau kaip 100 kg per visą savo gyvenimą užgyvento turto. Sovietinė tremtis yra tiesioginis Lietuvos istorinių įvykių faktas, kadangi apie tai liudija tremtinių socialinė grupė. „Net jeigu tremtiniai ir negalvotų, kad jie pasauliui šį tą sako, tai pats jų buvimas liudytų, jog toji socialinė bei politinė santvarka, kuri žmones padaro benamiais, yra „nesuderinama su žmonijos kilnumu bei gerove," - teigia Antanas Maceina. Ištremtas žmogus jaučiasi nesaugiai ne tik dvasine prasme, nes nežino, į ką jam atsiremti, bet ir socialine, bei fizine prasme, nes sunkiai užsidirba duonos kąsnį. Kelis kartus apiplėšti asmenys, likę visiškai be jokio turto, turėjo tenkintis menku ir ne visad duodamu sausos duonos daviniu. Žmogaus „išbloškimas" iš tėvynės – tai egzistencinės atramos praradimas. Žmogus, kurdamas savo egzistencinę erdvę, sukuria tėvynę, kuri aprėpia tėviškę, šeimą, tautą, ir visa tai žmogų sieja su pastovumu. Priverstinis tėvynės netekimas yra žmogaus „išbloškimas" iš jo egzistencinės erdvės. Tremtinių asmens tapatybės problemoje galimi tris etapai. Pirmasis etapas yra ištrėmimas, antrasis – gyvenimas tremtyje, trečiasis – grįžimas iš tremties. Visi šie 3 etapai skirtingai veikia žmogaus asmens tapatybę. Visuose trijuose etapuose tremtiniai priklauso socialinei grupei, patyrusiai didelę traumą. Visų pirma trauma yra dėl priverstinio aplinkos pakeitimo, kai savaime keičiasi žmogaus paties savęs suvokimas naujoje aplinkoje. Ištrėmimo laikotarpiu socialinės grupės, kuri atspindėtų tremtinių tapatybę, nebuvo, kadangi kiekvienas žmogus buvo individualus ir nesitapatinantis su niekuo. Filosofas J. Grinius teigia, jog ištikimais išlikti, tiksliau, išlaikyti tautinį tapatumą savajai tautai reikia 2 dalykų: „Neužmiršti gimtosios tėvų kalbos, išsaugoti tautinę sąmonę ir išlaikyti lietuvišką charakterį. Antrasis uždavinys – praturtėti Vakarų Europos kultūra, įsisavinti jos teigiamumus ir pritaikyti visa tai lietuviškai dirvai."

Tremtis daro įtaką visų žmonių psichikai, o ypatingai vaikų – pačios pažeidžiamiausios visuomenės socialinės grupės. Vaikų sociopsichologinis tremties ir bet kurių kitų neigiamų įvykių suvokimas suprantamas kaip hiperbolizuotas atsakas į šiuos reiškinius.

Vaikų ir suaugusiųjų trumpametražiniai filmai tremties tema Lietuvoje

Lietuvoje dokumentuodami tremties istoriją, kūrėjai dokumentuoja pasitelkdami asmenis, išgyvenusius tremtį, o mokslininkai, sociologai tai pagrindžia faktine medžiaga. Dokumentiniai filmai dažnai pasižymi istoriniu, meniniu, šviečiamuoju pobūdžiu, o panaudojant įvairias iliustracijas, meninius intarpus, fotografijas, koliažus jie tampa labiau įtikinami ir prieinami žiūrovui.

Apžvelgiant keletą dokumentinių filmų tremties tema, norisi paminėti Agnės Marcinkevičiūtės dokumentinį filmą „Ilgas kelias namo“ (2007). Tai filmas apie Lietuvių tremties kelius nuo pirmųjų trėmimų iki šių dienų. Istorikas Algirdas Jakubčionis pasakoja apie Lietuvių trėmimo chronologiją, mastus ir trėmimo vietas, okupantų ideologiją ir metodus. Filmo herojai atskleidžia asmeniškai išgyventas tragiškas tremties istorijas. Didelis dėmesys filme yra skiriamas asmenims, kurie po tremties grįžta į Tėvynę, su kokiomis problemomis jie susidūrė.

Sauliaus Beržinio filmas „Tremties ainiai“ (2006) - filmas apie skirtingus likimus, kuriuos sujungė po 1863-1864 m. sukilimo sekusi sunki ir slegianti tremtis. Filmo herojai – lietuvių tremtinių, 1864 m. prievarta netekusių tėvynės bei atsidūrusių Rusijos užkampyje – Saratovo srities Čiornaja Padina kaime, palikuonys. Šis kaimas šimtmečiui tapo lietuvybės sala, tūkstančius kilometrų nutolusia nuo gimtosios žemės.

Režisieriaus Rimo Bružo dokumentiniame filme „Vilties galia“ pasakojama apie pirmuosius 1941-ųjų birželio tremtinius iš Lietuvos, kuriems teko sunkiausia dalia. Jie naiviai tikėjo, kad į kitas Sovietų Sąjungos respublikas „perkeliami“ laikinai, nežinojo, kad vyksta ne dirbti, o yra vežami mirti ir tik nedaugeliui iš ten pavyks ištrūkti. Senovinėje, išblukusioje fotografijoje, užfiksuoti trys vatiniais paltais vilkintys vaikai, kuriems pavyko pasprukti. Nuotrauka daryta 1947 m. Kaune, joje – Jonas Puodžius, Valensas Puodžius ir Meilutė Marcinkevičiūtė. Tai viena žymiausių lietuvių tremtį iliustruojančių fotografijų. Joje užfiksuotų žmonių istorija ir ji pasakojama Rimo Bružo dokumentiniame filme „Vilties galia“. Filme visi trys šios nuotraukos herojai susitinka po pusės amžiaus ir pasakoja savo neįtikėtiną pabėgimo iš tremties istoriją, kuri šiandien jiems yra tapusi didžiausiu gyvenimo nuotykiu. Ilga ir pavojinga kelionė per visą Sovietų Sąjungą – nuo Laptevų iki Baltijos jūros, dešimtys tūkstančių kilometrų, įveiktų lėktuvais ir traukiniais, beveik du mėnesiai kelionėje ir pirmoji nuotrauka, grįžus namo. Jautriausias filmo epizodas, kai visi trys herojai vėl sustoja tai pačiai nuotraukai, tik jau po kelių dešimčių metų. Jų veiduose, kalboje, prisiminimuose jaučiama viltis, amžinas tikėjimas ir meilė Tėvynei.

Dokumentinių filmų ciklas „Lagerių moterys“ pasakoja apie lietuves moteris, patekusias į sovietinių lagerių pragarą: Adelę Dirsytę, Stefaniją Paliulytę-Ladigienę ir Nijolę Sadūnaitę. Tai kalintos tarpukario ir pokario patriotės, partizanų ryšininkės, sovietinių laikų rezistentės ir disidentės, kurios nesusitaikė su sovietine tikrove, nepabūgo pasipriešinti sistemai, savo atkaklia ir nuoseklia veikla palaikė negęstančią viltį. Antroje dalyje pasakojama apie Adelę Dirsytę - tikėjimo ir vilties šviesulį Sibiro gulaguose. Aštuoneri tremties metai, prasidėję Vorkutoje, tęsėsi Užpoliarėje, Ozerlage, Kolymoje. Lageryje sukurtos Sibiro kalinių lietuvaičių maldaknygės, stebuklu buvo išlikusios ir

parvežtos, išversto į daugelį kalbų pasklido po pasaulį ir vadinamos Sibiro maldaknygėmis. 2000-aisiais Šventųjų skelbimo kongregacija leido pradėti Adelei Dirsytei beatifikacijos bylą.

Vienas iš naujesnių paminėtinų filmų yra ir dokumentikos kūrėjų Ingos Berulienės ir Justino Lingio dokumentinis filmas „Ledo vaikai“ (2011), jame pasakojama apie sovietinių valstybių iš Baltijos šalių ištremtų ar tremtyje gimusių vaikų gyvenimą ir likimus. Filmą kūrė tarptautinė komanda iš Lietuvos, Latvijos ir Švedijos, įamžinusi Pabaltijo valstybių gyventojų prisiminimus apie „Stalino saulę“, švietusią Sibire ar prie Laptevų jūros, jiems dar būnant kūdikiais ar vaikais. Filme nagrinėjamos temos: mažųjų tremtinių gelbėjimo istorija bei grįžusiųjų vaikų skirtingai susiklostę likimai, kai vieni buvo vėl ištremti, kiti augo vaikų namuose ar tapo žinomais žmonėmis. Filme „Ledo vaikai“ paaugliai prisimena savo praeitį, kuri buvo lemtinga, formuojantis tremtyje gimusių vaikų vertybėms, pasaulėžiūrai ir identitetui. Tai buvo tarptautinis projektas, jungiantis įvairių kartų tremtinius bendram tikslui – papasakoti ir pasidalinti patirtimi tam, kad būtų atskleistas totalitarinių režimų žiaurumas ir beprasmybė, kad būtų įamžintos konkrečių teroro aukų bei tautų patirtos skriaudos.

Tremties tema visada buvo ir išliks mums skaudus istorijos tarpsnis. Mes negalime pamiršti tokios netolimos kančios, kurią patyrė mūsų seneliai. Visi prisiminimai, liudijimai turi būti įamžinti ateities kartoms. Šis laikotarpis yra dėkingas naujosiomis technologijomis, kurių pagalba mes galime išsaugoti gyvus prisiminimus, papasakotus tremtinių. Vienas iš tokių būdų yra dokumentinių filmų kūrimas.

Trumpametražiniai filmai kitose tremtį patyrusiose valstybėse

Ruth Leitman filmas „Tony and Janina„s American Wedding“ („Tonio ir Janinos amerikietiškos vestuvės“) pasakoja kitokią gana skaudžią tremties gyvenimo istoriją, ši tremtis - nelegaliai Jungtinėse Amerikos valstijose gyvenančių žmonių deportacija iš šalies. Daugeliui dokumentų neturinčių imigrantų yra didžiausia baimė būti atskirtam nuo šeimos ir artimųjų. Patyrusį tokį košmarą, viena šeima Tonis, Janina ir Brainas Vasilevskiai pagaliau susitinka. Šios šeimos istorija tikrai nepaprasta, Tonio ir Janinos kelionė į Ameriką prasidėjo atskirai 1989 m., kai jie pabėgo iš komunistinės Lenkijos ir gyveno Čikagos priemiestyje. Atvykę čia su vizomis, jie išklausė įvairius kursus, prašydami pilietybės. Toniui pavyko gauti žaliąją kortelę ir galiausiai tapo piliečiu. Kita vertus, Janina paprašė politinio prieglobsčio dėl antikomunistinio aktyvumo gimtojoje šalyje. Ji nedelsdama kreipėsi į JAV, kai iš Lenkijos atvyko į JAV, tačiau po daugelio metų delsimo tvarkyti

dokumentus Lenkijos komunistų valdžia baigėsi ir imigracijos teisėjas atmetė jos prieglobsčio prašymą. Vasilevskiai susipažino Čikagoje ir įsimylėjo. 1993 m. jie susituokė, o 2001 m. susilaukė sūnaus Brajano. Tačiau tik po metų, kai susituokė, Janinai prieglobstis nebuvo suteiktas. Taip prasidėjo 15 metų trukusi šeimos kova su imigracijos sistema. Liūdna, kad 2007 m. Janina gavo laišką, kuriame buvo pranešta, kad jos prašymas deportuoti buvo atmestas. Šeimos istoriją dokumentavo filmų kūrėja Ruth Leitman, kuri galiausiai pavertė jų istoriją dokumentiniu filmu pavadinimu „Toni ir Janinos amerikietiškos vestuvės. Kai Janina buvo deportuota 2007 m., pora nusprendė kartu su ja išsiųsti JAV gimusį sūnų Brianą atgal į Lenkiją. Wasilewskių šeimos iširimas buvo sunkus jiems visiems, bet galbūt labiausiai Tony. Nebuvo lengva ištverti gyvenimą be dviejų mylimiausių žmonių. Nors po žmonos ištrėmimo į Lenkiją jis buvo grįžęs bent keliolika kartų, Tony negalėjo pakęsti išsiskyrimo.

Režisieriaus Slawomir Grunberg dokumentinis filmas „Saved By Deportation: An Unknown Odyssey of Polish Jews“ („Išsaugoti deportacijų, 2006) pasakoja apie 1940 m., likus metams iki nacių pradėjimo deportuoti žydus į mirties stovyklas, kai Josifas Stalinas įsakė deportuoti apie 200.000 Lenkijos žydų iš Rusijos okupuotos Rytų Lenkijos į priverstinio darbo gyvenvietes sovietų viduje. Kad ir kaip žiaurūs buvo Stalino trėmimai, galiausiai jie daugiausia išgelbėjo žydų gyvybes, nes tremtiniai sudarė didžiąją Lenkijos žydų, pabėgusių nuo nacių holokausto, daugumą. Filme ne tik pasakojama ši istorija, bet ir atpasakojamas kelias, kurį Ašeris ir Shyfra Šarfai nukeliavo daugiau nei prieš 60 metų iš Lenkijos į Sibirą iki buvusių sovietų respublikų Tadžikistano ir Uzbekistano Vidurinėje Azijoje. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Lenkijoje gyveno 3.300.00 žydų. 1945 m. išgyveno tik 300.000 žydų.

Latvių režisieriaus Edvino Snorės „The Soviet Story“ („Sovietų pasaka“, 2008) - tai Rusijoje uždraustas latvių dokumentinis filmas. Tuo metu, kai Sovietų Sąjunga visam pasauliu kūrė pasaką apie kovą prieš fašizmą, nacių SS, kaip sovietų NKVD bendradarbiavo su naciais ir dalijosi patirtimi. Režisieriaus sukurtas žiaurus ir užmaršuoliams bei nežinantiems atveriantis akis dokumentinis filmas, pasakojantis kraupią milijonų žmonių kančių ir XX amžiaus baisiausių Europos totalitarinių režimų bendradarbiavimo istoriją. Filmas yra intriguojantis, drąsus ir bekompromisinis. Pagrindinis jo tikslas - parodyti „filosofines, politines ir organizacines nacių ir sovietų sistemų sąsajas.

Dzintra Gekas dokumentiniame filme „The Children of Siberia“ („Sibiro vaikai“, 2001) parodė tai, kad 1941 m. birželio 14 d. į Sibirą buvo ištremta daugiau nei 15.000 Latvijos gyventojų, įskaitant apie 4.000 latvių, žydų, lenkų ir rusų kilmės vaikų. Moterys ir vaikai buvo išsiųsti į atokius Krasnojarsko ir Tomskos rajonus. Pirmieji dveji metai buvo patys sunkiausi ir daugelis žuvo nuo

atšiaurių sąlygų. Šiandien Latvijoje ir Sibire gyvena apie 400 ištremtų vaikų. Šiame dokumentiniame filme aprašomas šių vaikų likimas.

Dzintra Gekas kitame dokumentiniame filme „Agapitova and the Rescued“ („Agapitova ir išsigelbėjimas“, 2009) pasakoja apie individo sugrįžimą į Tolimąją Šiaurę ir į praeitį. Agapitova, Igarka – didžiulės Sibiro žemės, į kurias 1941 m. buvo ištremtas Ilmārs Knaģis ir dar 4.000 vaikų iš Latvijos. 1942 m. rudenį į Agapitovos mirties salą buvo išsiųsta 700 skirtingų tautybių motinų ir vaikų. Išgyveno tik 60, tarp jų šeši latvių vaikai – Biruta Kazaka, Pavels Kliesbergs, Venta Gravite, Ilmars Gravitis, Peteris Berziņš ir Valentina Voiciša. Klausimas išlieka: kodėl taip atsitiko? Ir kodėl niekas nekaltas?

Lenkijos tremties filmų kontekste svarbus režisierių Jagna Wright ir Aneta Naszynska sukurtas filmas „The forgotten Odysey“ („Pamirštoji Odisėja“, 2000) pasakoja apie 1,7 milijono lenkų, kuriuos Stalinas ištrėmė 1940 m., kai jis įsiveržė į Lenkiją iš rytų, praėjus vos šešiolikai dienų po Hitlerio įsiveržimo iš vakarų. Lenkai buvo siunčiami vergų darbui Sibire ir Kazachstane. Tik trečdalis jų išgyveno. Dauguma grįžo į Lenkiją 1946 m. ar vėliau, kad praleistų savo gyvenimą komunistinio režimo sąlygomis, kur iki šiol buvo griežtai draudžiama atskleisti ar aptarti jų pradinį Stalino persekiojimą. Šiame filme daugiausia kalbama apie tuos, kuriems pasisekė anksčiau pabėgti iš Rusijos – apie 115.000 karių ir jų šeimų, kurie 1942 m. pabėgo su generolo Anderso armija. Jie toliau kovojo savo britų ir amerikiečių sąjungininkų pusėje. Tačiau nepaisant savo drąsos, karo pabaigoje jie neturėjo namų, į kuriuos galėtų grįžti. Jų namai, Rytų Lenkija, buvo perleista Rusijai dar 1943 m. Teherane, kai Churchillis ir Rooseveltas, trokšdami išlaikyti Staliną sąjungininku, pasidavė jo reikalavimams. Išgyvenusieji oriai ir ilgai sulaikytomis emocijomis pasakoja savo jaudinančias istorijas. Jų šiurpios ir nepakartojamos patirtys yra tiesiog prikaustančios.

Filmas Margaret Pospiech filmas „A Generation - Part One: Deportation“ („Generacija - pirma dalis: tremtys“, 2004) yra sukurtas moksliniais tikslais. Tai dokumentinis filmas, dokumentuojamas interviu metodu, atskleidžia 1939-1941 metais Lenkų tautos trėmimą į tolimąjį Sibirą. Daugelis, kaip ir lietuviai, iškentę badą, šaltį, pažeminimą negrįžo į Tėvynę. Nepaisant to, gyvendami savo krašte, jie privalėjo tylėti ir nieko negalėjo pasakoti apie savo sunkią praeitį.

Daug dar yra dokumentinių filmų, kurie atskleidžia mūsų tautos ir kitų tautų patirtas kančias dėl tuometinės sovietų represijos. Svarbiausia, kad ateities kartos nepamirštų ir domėtųsi savo tautos istorija ir praeitimi.

Ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse, kurios patyrė tremties baisumus, yra įamžinami tremties prisiminimai dokumentuose ir audiovizualinėse priemonėse ateities kartoms. Šių prisiminimų įamžinimui didelę reikšmę turi ir šiose valstybėse kuriami dokumentiniai filmai.

KŪRYBINIS PROJEKTAS KŪRYBINIS DOKUMENTINIS VIDEOFILMAS TREMTIES TEMA " VAIKYSTĖ SIBIRO TREMTYJE"

Nuo mažens girdima senelio Pijaus Damušio ir jo šeimos tremties istorija mane paskatino ypač domėtis tremties fenomenu ir pabandyti šį istorinį laikotarpį interpretuoti ekrane. O kad tai įgyvendinčiau, nusprendžiau sukurti trumpametražį dokumentinį filmą apie senelio ir kitų tremtinių praeitą gyvenimo etapą. Tai pat man ypatingai džiugu pristatyti filmą, kurį kuria Kanadoje gyvenanti Lietuvių kilmės kino režisierė Bonnie Andriukaitis. Jame vienas iš pagrindinių veikėjų yra mano senelis, jį filme vaidina kaunietis Karolis Grinius. Tai taip pat dokumentinis filmas apie tremtį ir tremtinius (https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/ko-apie-mus-nezino-vakaru-pasaulio-zmones-907323)

Visi pagrindiniai personažai yra tremtiniai, ištremti į Sibirą skirtingais metais, skirtingo amžiaus. Dauguma jų trėmimų metu buvo vaikai ar paaugliai. Ir ištremti jie buvo dėl skirtingų priežasčių. Taip, kaip ir mano sukurtame trumpametražiniame filme, visi tremtiniai ištremti buvo vaikai, skirtingu metu ir skirtingo amžiaus.

Mano videofilme filmavimui buvo pasirinkta natūrali, buitinė aplinka, kuria siekiama perteikti pašnekovus tokius, kokie jie yra, ir taip labiau priartėti prie tų žmonių.

Filmas buvo kurtas, panaudojant interviu metodą: filmuojamiems asmenims buvo užduoti vienodi klausimai, kurie filme nesigirdi, o girdimi tik atsakymai – taip norima sukurti monologinio kalbėjimo įspūdį. Ištremtų žmonių buvo klausiama, kaip jie prisimeną tą lemtingą tremties dieną, koks buvo gyvenimas tremtyje, kaip sugrįžo į Lietuvą, koks jausmas buvo sugrįžus į Lietuvą, koks lietuvių požiūris į sugrįžusius tremtinius? Vaizdinė kalba buvo konstruojama, panaudojant tremtinių nuotraukas ir įterpiant vietomis filmuotus meninius intarpus. Tokia vaizdinė kalba praplečia žodinį pasakojimą.

Videofilme nesiekiama sovietinės tremties analizės, o gilinamasi į autentišką žmonių patirtį. Pasakojimas sudaromas, naudojantis tikrovišką vaizdinę kalbą. Videofilme dėmesys yra teikiamas konkretiems asmenims ir jų istorijoms – tai būdinga dokumentiniam filmui. Prisiminimais dalinasi

trys žmonės – Lidija Strikienė, Angelina Bačkytė Veniulienė ir Pijus Damušis. Visi trys buvo ištremti su savo šeimomis per prievartą, dar būdami vaikais. Tremtis palietė ne vieną kartą: ir mažus vaikus, ir suaugusius. Didžioji dalis jų grįžo, kiti liko gyventi tremties vietovėje.

Filmas prasideda vaizdu, kai tarsi vaikas žiūrėtų per vagono skylutę, kur yra vežamas, tačiau per jį mato tik mišką, kurio fone girdimas traukinio skleidžiamas garsas. Toliau prasideda trijų žmonių monologų pasakojimas, kaip jie prisimena tą lemtingą dieną, kada buvo išvežti į Sibirą bei koks buvo ten gyvenimas.

Vaizdas šiandieninis, o girdima praeities istorija. Tokiu istorijos pateikimo būdu norima sudaryti nuomonę, jog žmonės susitaikė su tuo ką pragyveno praeityje, tačiau šios istorinės skriaudos prisiminimas juos persekioja nuolat ir kartais tarsi „išnyra“ kasdieniniam gyvenime.

Filme daugiau matome pasakojančius tremtinius, kurie prisimena apie savo skaudžią, prarastą vaikystės laikotarpį. Taip pat filmas yra suskirstytas į penkias dalis:

- tremties diena;
- gyvenimas tremtyje;
- leidimas grįžti namo;
- Lietuva;
- žmonių požiūris.

Tarp pasakojimų pasirodantys filmo dalių pavadinimai leidžia labiau suprasti, apie ką bus kalbama.

Mano, kaip filmo kūrėjo, pasirinktas modelis filmuoti ir pačiame videofilme matyti daugiau kalbančius žmonės pasirinktas neatsitiktinai. Mano nuomone, tremtiniai savo prisiminimais dalinasi labai vaizdingai kalbėdami, o ir norisi daugiau matyti pašnekovų emocijas, jų veido išraiškas. Taip, galbūt, toks filmo žanras dažnam žmogui, žiūrinčiam tokio tipo filmą, atrodys nuobodus, tačiau tikiu ir žinau, kad kaip ir kiekvienas meninis kūrinys, taip ir filmas atranda savo žiūrovą.

Filmuota su dviem Canon 6D ir 60D kameromis. Montažas atliktas su Adobe Premiere Pro.

IŠVADOS

1. Pasitelkiant refleksyviosios dokumentikos rūšį, istorijos faktus galima pateikti vizualizuotai ir motyvuotai, sukuriant empatišką ryšį tarp pasakotojo ir kūrėjo bei kūrėjo ir žiūrovo.

2. Žodinis ir vaizdinis tremties objektų pristatymas trumpametražiniame dokumentiniame filme turi kodinę reikšmę, kas suteikia galimybę žiūrovui interpretuoti, mąstyti, analizuoti.

3. Sovietinis trėmimas - vienas iš skaudžiausių Lietuvos Respublikos istorijos laikotarpių, kai Lietuvos piliečiai, per prievartą ir prieš savo valią iškeldinti iš savo namų ir išvežti į atšiauriausius Rusijos vietoves. Masiniai gyventojų trėmimai prasidėjo, kai Sovietų Sąjunga okupavo Lietuvą, nuo 1940 m. birželio 15 d. Pagrindinis okupantų tikslas buvo sunaikinti Lietuvos suverenumo komponentus, sunaikinti gimtąja kalbą, religiją ir patriotizmą. Visi kas priešinosi ar kitaip nevykdė okupantų reikalavimų, prieš savo valią buvo negailestingai baudžiami. Represijos, įkalinimas ar trėmimas. Masinis Lietuvos piliečių trėmimas prasidėjo nuo 1941 m. birželio 14 d. ir tęsėsi iki 1953 m. Per visą laikotarpį buvo ištremta apie 130 tūkst. Lietuvos gyventojų.

4. Pasitelkiant gyvų liudininkų pasakojimais ir vaizdine informacija atliktas filmavimas, atkuriant lietuvių tremtį sovietiniu laikotarpiu. Buvo sukurtas trumpametražinis dokumentinis filmas „Vaikystė Sibiro tremtyje“. Daugelis vaikų kurie buvo ištremti arba gimė tremtyje, mums yra kaip gyvi istorijos vadovėliai, kurie pateikia faktus apie Sibire patirtus fizinius ir psichologinius sunkumus. Badas, skurdas, tapatybės nuvertinimas, nepasitikėjimas, žeminimas empatiškai paveikė kiekvieną ten buvusį. Statistika rodo, kad ne tik specialiųjų operacijų metu buvo tremiami Lietuvos gyventojai. Nuo 1941 iki 1953 m. trėmimai vyko nuolat.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Anušauskas A., Teroras ir nusikaltinai Žmogiškumui. Vilnius: „Margi raštai“, 2006.

2. Andriuškevičius A., straipsnis. Nesu joks politinis menininkas. Šiaurės atėnai. 2003 03 08.

3. Andriuškevičius A., straipsnis; Politiškumas-tai savęs lavinimo forma. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=731&kas=straipsnis&st_id=3166

4. Dubinskaitė R., straipsnis; Dokumentinio kino kalbos eksperimentai Lietuvos videomene. Menotyra. 2008. T.15., Nr.2, 9. Gaidamavičius Gaida P. Raštai. Vilnius: Mintis, 1996.

5. Gailienė D., straipsnis. Politinių represijų psichologiniai padariniai nukentėjusiųjų šeimoms. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://www.genocid.lt/centras/lt/1487/a/ .

6. Jablonskienė A., straipsnis; A. Mickevičiaus juostoje – Žmogaus - arklio istorija. Prieiga per internetą:http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/a-mickeviciaus-juostoje-zmogaus-arklioistorija/ .

7. Jucevičiūtė E., Straipsnis; Vaizdinga paroda ARTscape Ispanija: Ignasi Aballí „Coming soon“ ir Gintaro Makarevičiaus „Sibiro testamentas“ galerijoje „Vartai“.

8. Karvelytė K., straipsnis; Ţenklai kine ir anapus kino. Prieiga per internetą: http://zurnalaskinas.lt/lt/tema/zenklai314.html .

9. Kutkaitytė M., straipsnis; Garbingai beieškant meninės tiesos. Prieiga per internetą: http://www.bernardinai.lt/straipsnis/ .

10. Parkinson D., Kino istorija. R. Paknio leidykla, 1999.

11. Paukštytė R., straipsnis; Kino teatre. Neužmirškit Azijoje gyvenusių… Prieiga per internetą 2022-05-02: http://www.monoklis.lt/kino-teatre-neuzmirskit-azijoj-gyvenusiu%E2%80%A6 .

12. Pelkutė I., straipsnis; Dokumentiškumas „Miesto istorijose”. X Baltijos tarptautinio meno trienalė 2009 Šiuolaikinio meno centre. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://www.artnews.lt/dokumentiskumas-%E2%80%9Cmiesto-istorijose%E2%80%9D-x-baltijostarptautinio-meno-trienale-2009-siuolaikinio-meno-centre-3142 .

13. Pilipavičienė T., Kino meno pagrindai. Kaunas: Šviesa, 1982.

14. Sabeckis. D., straipsnis; Leonardo Andriekaus tapatybės klausimas: išeivis, tremtinys ar pabėgėlis. Logos 67, 2011.

15. Skeberdienė J., straipsnis; V.Kalvaitis apie tremtį Sibire ir rašytojo duoną. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://gyvenimas.delfi.lt/stories/vkalvaitis-apie-tremti-sibire-ir-rasytojoduona.d?id=31053723 .

16. Straipsnis. Forgotten Odyssey - The Untold Story of 1,700,000 Poles Deported to Siberia in 1940. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://www.derekcrowe.com/post.aspx?id=31 .

17. Straipsnis. Apokalipsė. Antrasis pasaulinis karas. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://ziuriu.lt/filmai/dokumentika/4718-apokalipsd-antrasis-pasaulinis-karas-apocalypse-thesecond-world-war-e1-2009-online.html .

18. Straipsnis. Artūras Raila. Prieiga per internetą internetą: http://www.ic.ndg.lt/index.php?id=190

19. Straipsnis. Sielvarto stotys; „Audiovizualinis pasakojimas Deportaitions“. Prieiga per internetą 20. Straipsnis. Saved by Deportation: An Unknown Odyssey of Poli26sh Jews. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://movies.nytimes.com/movie/424044/Saved-by-Deportation-An-Unknown-Odyssey-of-PolishJews/overview .

21. Straipsnis. Soviet story. Prieiga per internetą 2022-05-02: http://www.sovietstory.com/about-the-film/news/ .

22. Straipsnis. The children of Siberia. Priega per internetą 2022-05-02: „http://www.rijafilms.lv/2010/the-children-of-siberia/